

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND ISTORIOGRAFIA MISIUNII BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DIN TRANSNISTRIA (1941-1944)

*

SOME CONSIDERATIONS REGARDING THE HISTORIOGRAPHY OF THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH'S MISSION IN TRANSNISTRIA (1941-1944)

*

QUELQUES RÉFLEXIONS SUR L'HISTORIOGRAPHIE DE LA MISSION DE L'ÉGLISE ORTHODOXE ROUMAINE EN TRANSNISTRIE (1941-1944)

pr. drd. Radu STOROJA¹

Rezumat: *Articolul își propune să analizeze critic istoriografia dedicată misiunii Bisericii Ortodoxe Române (BOR) în Transnistria, în perioada 1941–1944. Subiectul este unul sensibil și controversat, situat la intersecția dintre istoria religiei, politica de război și construcția identitară postbelică. După o perioadă de tăcere istoriografică în timpul regimului comunist, tema a fost redescoperită și reinterpretată în postcomunism, cu accente fie apologetice, fie critice. Studiul identifică principalele direcții de cercetare, analizează contribuțiile majore și subliniază dificultățile metodologice și ideologice ale interpretării acestui episod istoric. Concluziile susțin necesitatea unei abordări echilibrate, bazate pe surse primare, contextualizare și analiză interdisciplinară, pentru a depăși simplificările excesive sau mitizările istoriografice.*

Cuvinte-cheie: *Biserica Ortodoxă Română, Transnistria, istoriografie, război, ideologie, misiune religioasă.*

*

Abstract: *This article offers a critical analysis of the historiography surrounding the Romanian Orthodox Church's mission in Transnistria between 1941 and 1944. The topic lies at the intersection of religious history, wartime politics, and postwar identity construction. After decades of silence under the communist regime, the subject has been revisited in the post-1989 period, often with either apologetic or accusatory tones. The study traces the main historiographical trends, highlights key contributions, and identifies the methodological and*

¹ Preot ortodox în cadrul Bisericii cu hramul „Sfântul Ierarh Nicolae”, or. Chișinău, Republica Moldova (Patriarhia Română, Mitropolia Basarabiei, Episcopia Basarabiei de Sud). Doctorand în cadrul școlii doctorale „Științe Umaniste și ale Educației”, domeniul 022.2. Istorie și arheologie, program Istoria românilor (pe perioade), Universitatea de Stat din Moldova.

ideological challenges involved in interpreting this historical episode. The conclusions argue for a balanced, source-based and interdisciplinary approach, aiming to move beyond both oversimplification and mythologization.

Keywords: Romanian Orthodox Church, Transnistria, historiography, war, ideology, religious mission.

*

Résumé: Cet article propose une analyse critique de l'historiographie consacrée à la mission de l'Église orthodoxe roumaine en Transnistrie entre 1941 et 1944. Ce sujet, à la fois délicat et controversé, se situe au croisement de l'histoire religieuse, de la politique de guerre et de la construction identitaire d'après-guerre. Après une longue période de silence imposée par le régime communiste, le thème a été redécouvert et réinterprété dans l'ère postcommuniste, souvent dans une perspective apologétique ou critique. L'étude retrace les principales orientations historiographiques, analyse les contributions significatives et souligne les difficultés méthodologiques et idéologiques de l'interprétation. Les conclusions plaident pour une approche équilibrée, fondée sur les sources primaires, la contextualisation et une lecture interdisciplinaire afin de dépasser les simplifications excessives ou les mythifications historiographiques.

Mots-clés: Église orthodoxe roumaine, Transnistrie, historiographie, guerre, idéologie, mission religieuse.

Introducere

Perioada anilor 1941–1944 a reprezentat un moment de profundă complexitate istorică pentru teritoriul Transnistriei, marcat de confruntări geopolitice, schimbări de regim și crize identitare. În acest context tulbure, activitatea misionară a Bisericii Ortodoxe Române a căpătat o importanță aparte, devenind un factor esențial în procesul de reconstrucție spirituală și reafirmare a identității naționale românești.

Teritoriul Transnistriei – delimitat între Nistru și Bug și aflat sub administrație românească în perioada menționată – a reprezentat un spațiu de contact, dar și de confruntare între lumi religioase și ideologii antagonice: ortodoxie tradițională, ateismul sovietic și naționalismul creștin promovat de autoritățile de la București. În acest cadru tensionat și adesea ambiguu, prezența Bisericii Ortodoxe Române a fost privită atât ca un efort de reevangelizare și restaurare spirituală, cât și ca un instrument al statului român de consolidare a autorității sale asupra unei populații eterogene și profund marcată de politicile represive ale regimului stalinist.

Istoriografia referitoare la Misiunea Ortodoxă din Transnistria se conturează ca un demers analitic complex, structurat pe mai multe direcții de cercetare (teologică, istorică, politică și socială) ce evidențiază rolul Bisericii Ortodoxe în păstrarea identității naționale și spirituale a românilor în acest teritoriu profund marcat de frământări geopolitice. Lucrările fundamentale ale unor istorici și teologi de prestigiu, precum Mircea Păcurariu, Boris Buzilă, Ioan Lisnic, Veaceslav Ciorbă, Vadim Guzun, Voicu Marin, etc., oferă perspective distincte asupra transformărilor religioase, politice și sociale din aceste regiuni. Aceștia subliniază modul în care Biserica

Ortodoxă Română a acționat în acești ani dificili, contribuind nu doar la reeducarea religioasă a populației locale, ci și la reafirmarea valorilor creștin-ortodoxe în fața influențelor ostile. Aceste realizări misionare au fost scrise, de-a lungul timpului, în diverse cărți, reviste și publicații, parte din ele pe care le-am indicat și în rândurile ce urmează. Toate aceste eforturi scrise au încercat scoaterea în evidență a importanțelor aspecte și înfăptuiri de care s-au putut bucura, în acea perioadă, localnicii defavorizați din acest ținut.

Scopul prezentului articol este de a oferi o analiză a istoriografiei dedicate misiunii religioase a Bisericii Ortodoxe Române în Transnistria, în perioada 1941–1944. Abordarea va conține cronologia cărților și evenimentelor, dar și o examinare a modului în care administrația românească a înfăptuit și reprezentat adevărul istoric, ca instituție salvatoare.

Această cercetare își propune, în ultimă instanță, să contribuie la o înțelegere mai echilibrată a rolului jucat de Biserica Ortodoxă Română în Transnistria și să deschidă noi perspective asupra raporturilor dintre religie, stat și ideologie în perioade de criză istorică.

Viața bisericească din Transnistria până în anul 1941

Regiunea dintre Nistru și Bug, o lungă perioadă de timp, nu a avut în documente și acte nici o denumire. În jumătatea secolului al XII-lea, în cronicile rusești, pentru o parte nord-vestică a ei, apare numele de „Ponizie”, care se traduce ca „regiunea de vale”, iar teritoriul spre est, până la Bug, era denumit „Pobojie”, adică „regiunea de la Bug”. Sub lituanieni (care au ocupat la sfârșitul secolului XIV toată regiunea dintre Bug și Nistru până la Mare) acest teritoriu apare sub numele de „Podolia”².

Transnistria (denumire pe care o întrebuițăm astăzi) a trecut în cursul istoriei până astăzi prin stăpânirea următoarelor popoare:

1. Sciții și Geto-Dacii (sec. VII a. H.- sec. I d. H.);
2. Năvălirea diferiților barbari (sec. II d. H.- sec. XII d. H.);
3. Bolohovenii la Nord și Cumanii la Sud (sec. XII-sec. XIII);
4. Bolohovenii la Nord și Tătarii la Sud (sec. XIII-sec. XIV);
5. Lituanienii (sec. XIV-XIV);
6. Polonezii la Nord-Vest și Lituanienii în restul teritoriului (sec. XV-XVI);
7. Polonezii și Lituanienii la Nord și Tătari la Sud (sec. XVI-XVII);
8. Turcii și Tătarii (1672-1699);
9. Polonezii la Nord și Tătarii la Sud (1699-1792);
10. Rușii (din 1792 la Sud și din 1793 la Nord, până în prezent)³.

² Alexandru V. Boldur, *Românii și strămoșii lor în Istoria Transnistriei*, Tipografia „Liga Culturală”, Iași, 1943, p. 5.

³ *Ibidem*, p. 8.

„Românii au fost prezenți în istoria acestei provincii în persoana predecesorilor săi (geți, daci și bolohoveni) și prin expansiunea etnică moldovenească sub lituanieni, polonezi, tătari, turci și ruși”⁴.

Spațiul de dincolo de Nistru reprezintă o prelungire organică a spațiului dintre Siret și Nistru. Acest spațiu, sudul Rusiei sovietice cu regiunile Herson și Dnepropetrovsk, Poltava și Harikovul, până la jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea, era o stepă pustie, fără urmă de civilizație și cultură. Pe aceste teritorii, conaționalii noștri și-au răspândit activitățile și au locuit aici începând cu mult timp în urmă. Documentele vremurilor ne dovedesc că acești români, nu s-au rupt de tradiția, obiceiul, religia și graiul neamului (aceste tradiții, duse de ani de zile, se mai întâlnesc și astăzi). Ei au continuat să se conducă în legislație și biserică de obiceiul românesc numit „Ius Valahicum”^{5,6}. Regatul geto-dac cuprindea Transnistria actuală și ajungea chiar până la gurile Niprului. În veacurile XII-XIII, pe ambele maluri ale Bugului și până la Nistru, cronica slavă ne relatează despre prezența românilor ca bolohoveni. După anul 1241, Principatul Bolohovean este distrus de Principele Kievului⁷.

Transnistria dintre Nistru și Bug se afla sub suveranitatea Principatului Moldovei, atât la nord cât și la sud. La 1574, Ioan Vodă cel Cumplit, printr-un document, vorbește despre drepturile noastre asupra teritoriului de la Iagorlâk, județul Dubăsari. În anul 1790, într-un raport către Prințul Potemkin, generalul Kohovski arată că Iagorlâkul ține de Moldova și este locuit de moldoveni. Despre Nistru, putem spune că nu este un râu de graniță, ci un râu intern al neamului nostru. Românii de pe ambele maluri îl amintesc în cântecele populare, pe când nici rușii sau ucrainenii nu vorbesc nimic în literatura lor despre râul Nistru. După cum Niprul este cântat de poporul ucrainean, Volga de poporul rus, tot așa și Nistrul este cântat și aparține poporului românesc⁸.

În anul 1792-1793 (Pacea de la Iași), Rusia, ocupând teritoriul dintre Nistru și Bug, a găsit aici o populație românească ca și în Basarabia. O statistică din acea vreme arăta că la Movilău și Dubăsari exista o tipografie unde se tipăreau în românește cărți laice și bisericești. Referindu-ne la domeniul religios, știm că biserica Transnistriei a fost parte integrantă cu cea din Basarabia până în anul 1837⁹. După cel de-al III-lea război turc (1812), Rusia a pus stăpânire pe regiunea dintre Nistru și Prut, mutându-și granița pe Prut. Un secol mai târziu (1918), Nistrul a devenit din nou frontieră între România și Rusia. Prima capitală a ținutului a fost orașul românesc Balta, urmând ca

⁴ Florin Rotaru, *Românitatea transnistreană*, Antologie, Editura SEMNE, București, 1996, p. 8.

⁵ Acest termen însemna un sistem de reglementare cutumiară a vieții sociale, care s-a menținut mult după formarea statelor tipic feudale românești. <http://www.referatele.com/referate/drept/online3/Drept-romanesc---Istoria-dreptului-roman-referatele-com.php>, accesat pe 28.05.2025, la ora 13.38.

⁶ Dr. Vadim Guzun, *Problema transnistreană. Trecerea Nistrului și repatrierea românilor din Uniunea Sovietică: documente de politică internă și externă, 1941-1944*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015, p. 220.

⁷ *Ibidem*, p. 220.

⁸ *Ibidem*, pp. 221-222.

⁹ *Ibidem*, p. 222.

în 1928 guvernul să fie mutat la Tiraspol. Republica Moldovenească Sovietică Autonomă a fost împărțită în următoarele districte: Kamenka, Kruti, Balta, Râbnița, Ananiev, Birzula, Dubăsari, Grigoriopol, Tiraspol și Slobozia. După ce în 1940, Rusia relua Basarabia, a urmat anul 1941, când, Transnistria devine teritoriul unde administrația românească își desfășoară activitatea¹⁰.

Acum aproximativ 2500 de ani, acest teritoriu era locuit de strămoșii noștri „tracii”, din ramura geto-dacă – ce se numea „Tirageția” (de la „Tira”-numele vechi al Nistrului și „Geția”-cel de-al doilea nume al Daciei). „Tirageția” însemna „Geția de la Nistru”, adică „Dacia de la Nistru”. Mai târziu ea se va numi „Moldova Nouă” sau „Moldova de peste Nistru”. Împrejurările istorice au creat în Transnistria două provincii istorice:

1. „Iedisan” – numele dat jumătății de Sud a Transnistriei, care cuprindea Tiraspolul, Odesa, Oceacov, Dubăsari, etc. Acest nume a fost dat de tătari și provine de la numele hoardei tătărești care erau amplasați între Bug și Nistru.

2. „Podolia” – este numele jumătății de Nord, ce cuprindea Movilău, Balta, Camenița, etc. Numele acesta este slav și înseamnă „Țara de sub Dealuri”¹¹.

Ucraina, nu a cuprins niciodată Transnistria. Ucraina provine de la „ucraina” (termen slav) care înseamnă „colț”. Ucraina se întindea dincolo de Bug, în jurul Kievului. Transnistria face parte din marea unitate politică, istorică, etnică și religioasă a pământului românesc. Prezența românilor pe acest teritoriu a fost înregistrată, în cursul istoriei, de cronicile și documentele timpului, numindu-i pe aceștia fie „volohi” sau „bolohoveni”, fie „vlahi” sau „blacumeni”, chiar și „cazaci”, iar mai apoi „moldoveni”¹².

Ajungând în acest punct, ne putem întreba „ce este Transnistria și cum a apărut acest nume?”¹³. Termenul Transnistria este o noțiune mai mult politică, decât geografică. În sens restrâns, Transnistria înseamnă astăzi „totalitatea teritoriilor și a localităților Republicii Moldova aflate la est de fluviul Nistru”¹⁴. Transnistria (teritoriul „dincolo de Nistru”), era numele dat de autoritățile române în anul 1941 pentru teritoriul dintre Nistru și Bug.

Aceasta este o delimitare mai mult geopolitică, făcută într-un anumit moment al istoriei¹⁵. Pentru autoritățile de la Tiraspol, titulatura oficială este „Republica Moldovenească Nistreană”, proclamată pe 2 septembrie 1990, dar nerecunoscută pe plan internațional. La Chișinău, potrivit legii votate din 2005, zona este numită

¹⁰ *Ibidem*, p. 224.

¹¹ N. P. Vaidomir, *Drepturi românești în Transnistria*, Tipografia Carol Feder, Mediaș, 1942, pp. 6-7.

¹² *Ibidem*, pp. 7-79.

¹³ În limba rusă avem denumirea de „Приднестровье” - „Pridnestrovie”.

¹⁴ Ion Dron, *Transnistria (Reevaluări și contribuții etnoistorice)*, Editura Pontos, Chișinău, 2001, p. 112.

¹⁵ Corneliu Filip, *Dosarul Transnistria (istoria unui „conflict înghețat”)*, Editura TIMPUL, Iași, 2011, p. 5.

„teritoriul ce conține localitățile din stânga Nistrului”¹⁶. Un fapt important ce trebuie subliniat dintru început este că, „teritoriul de dincolo de Nistru, indiferent de adâncimea sa, până la râul Bug sau mai aproape, a fost o zonă de câmpie, loc prin care au afluît spre centrul continentului mai toate popoarele migratoare. Acest teritoriu s-a mai aflat sub diverse stăpâniri străine, dar niciodată nu a aparținut doar unei etnii și nici nu a format un stat de sine stătător, ci doar diverse regiuni autonome impuse de diverși ocupanți, cu interese geostrategice în drumul spre Marea Neagră și Balcani”¹⁷. Sub aspect geografic, teritoriul dintre Nistru și Bug, către anul 1941, era populat de ucraineni, români, ruși, germani, bulgari, evrei, polonezi, lipoveni, tătari¹⁸, etc., având o populație de aproximativ 1.200.000 locuitori și o suprafață de circa 44.000 km²¹⁹. Distribuția satelor cu populație română era reprezentată astfel: județul Râbnița – 24 sate, județul Balta – 5 sate, județul Ananiev – 12 sate, județul Dubăsari – 29 sate, județul Golta – 3 sate, județul Tiraspol – 13 sate, județul Berezovca – 1 sat, județul Ovidiopol – 2 sate. În total erau 89 sate cu populație românească majoritară. Mai erau 86 de sate cu populație mixtă²⁰. Din punct de vedere religios, populația Transnistriei a aparținut în mare parte de Biserica Ortodoxă. Regiunea dintre Nistru și Bug, în anul 1917, avea 1017 biserici, cu un număr de 890 de preoți, 13 mănăstiri și schituri și 384 de monahi²¹.

„Dicționarul enciclopedic român” ne relatează că acest teritoriu începea de pe malul de est al Nistrului și continua până la râul Bug, care se îngusta chiar în fața Nikolaevului, limitat la nord de o linie imaginară, ce trece de la Movilău (Moghilev) la Jmerinka²². Teritoriul era mărginit la nord de râul Liadova (afluent al Nistrului), la sud de Marea Neagră, la apus de râul Nistru și la răsărit de Bug. Spre deosebire de Basarabia și Bucovina, Transnistria nu dispunea de tradiția unei entități administrative autonome, nemaifiind niciodată administrată de România. În ceea ce privește populația, după un recensământ sovietic din anul 1926 la două milioane și jumătate de locuitori, românii reprezentau puțin peste 10%, adică aproximativ 290.000 de persoane. Majoritatea locuitorilor erau ucraineni sau ruși, dar pe lângă aceștia,

¹⁶ *Ibidem*, p. 6.

¹⁷ *Ibidem*, p. 6.

¹⁸ Conform autorităților române, care au efectuat un recensământ general al populației, ale cărei rezultate sunt menționate în lucrarea lui Anton Golopenția „*Românii de la est de Bug*”, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2006.

¹⁹ Olivian Verenca, *Administrația civilă română în Transnistria*, Editura Universitas, Chișinău, 1993, p. 33.

²⁰ Șerban Alexianu, Gheorghe Alexianu. *Monografie. Transnistria, un capitol în istoria omeniei românești*, Editura Vremea, București, 2007, p. 117.

²¹ Arhimandrit dr. Antim Nica, *Viața Religioasă în Transnistria*, Editura Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Chișinău, 1943, p. 51.

²² Ioan Popa, Luiza Popa, *Românii, Basarabia și Transnistria*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2009, p. 15.

populația Transnistriei cuprindea și aproximativ 125.000 de germani și 300.000 de evrei²³.

După perioada de stăpânire sovietică, în toamna anului 1941, mai funcționa doar o singură biserică în orașul Odesa (biserica cimitirului numărul 2), cu un singur preot moldovean, pe nume Vasile Braga. Celelalte biserici au fost transformate în cluburi, depozite, muzee, magazine, grajduri, iar preoții au fost persecutați, deportați și uneori chiar și omorâți. Constantin N. Tomescu, trecând Nistrul și văzând situația de acolo spunea: „mai toate aceste clădiri de piatră, în formă de cruce, unele cu stâlpi exteriori și cu frumoase nișe oarbe și împodobiri de arcade la ferestre și uși, au rămas decapitate însă de cupole și de crucile lor, ca niște săli încăpătoare și cu multă lumină. De altare și catapetesme nici pomeneală, la fel nici urmă de pictură bisericească sau de icoane. Interiorul a fost văruit ori vopsit și împodobit cu stele comuniste, cu texte pentru educarea tineretului în ideile comuniste, iar altarul servea ca scenă de teatru pentru serbările bolșevice” sau ca și loc de dans pentru ei²⁴. După cum vedem din mărturia lui Constantin N. Tomescu, sfintele biserici au fost foarte persecutate și pângărite. S-a vrut ștergerea definitivă a centrelor de creștinătate, pentru a șterge din inima omului orice fărâmbă de sfințenie și trezvie duhovnicească.

A fost persecutată și lumea de rând, simplii creștini, fiind supuși unor intense acțiuni de propagandă anti-bisericească. Copiii de mici erau crescuți și educați în școală în spirit ateist, nimeni nu avea cruciuliță sau vreo carte de rugăciuni. Biserica din Transnistria, în perioada interbelică, a fost supusă și unor probleme de ordin intern, create de către autoritățile sovietice. În anul 1921, o parte din clericii ucraineni s-au separat de biserica rusă, formând o așa-zisă „Biserică autocefală ucraineană”, condusă de un preot pe nume Lipkovski. În anul 1922 a luat ființă la Moscova așa numita „Biserica vie”, fiind formată dintr-un grup de preoți și episcopi care au format un Sinod propriu, separându-se de biserica rusă, care era condusă de patriarhul Tihon. Toate aceste mișcări au produs tulburare și neorânduială în rândul bisericii din Transnistria. Ca rezultat al acestor apariții, în centrele mai mari au luat naștere mai multe ierarhii rivale, ca de exemplu cea „tihoniană”, cea a „Bisericii vii” și cea a lui Lipkovski, așa numita „Biserică autocefală ucraineană”. Între aceste ierarhii exista o concurență foarte mare, fiecare dintre ele încercând să atragă de partea sa cât mai mulți adepți, pentru a depăși numeric celelalte așa zise biserici. „Biserica vie”, cu ajutorul autorităților sovietice, a creat „Episcopia moldovenească de la Balta”, având drept scop atragerea cât mai rapidă a populației românești de pe întreg teritoriul transnistrean. Episcopul înscăunat a fost Gavriil Rohut, care a păstorit până în anul 1938, an în care a fost arestat, mai apoi deportat²⁵.

În anul 1940, la data de 2 august, a fost constituită „Republica Sovietică Socialistă Moldovenească”, având capitala la Chișinău. Tot în acest an, la data de 4

²³ Dennis Deletant, „Antonescu și Transnistria”, în *Magazin Istoric*, iunie, 2005, nr. 6 (459), p. 48.

²⁴ Veaceslav Ciorbă, *Biserica Ortodoxă din Basarabia și Transnistria (1940-2010)*, Pontos, Chișinău, 2011, p. 73.

²⁵ *Ibidem*, p. 74.

noiembrie a fost stabilită linia de frontieră dintre R.S.S. Moldovenească și R.S.S. Ucraineană, fiindu-i alipite 6 raioane transnistrene din cele 13 câte au fost în componența R.S.S.M. Ca limbă oficială a fost introdusă pe lângă cea rusă și așa numitul „grai transnistrean”²⁶. După ce a fost numit ca arhiepiscop titular la 12 mai 1941 în fruntea episcopiei „Chișinăului și a Basarabiei”, arhiepiscopul Alexei Sergheev și-a exercitat autoritatea asupra Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești și asupra celor 6 raioane transnistrene care nu aveau nici o biserică în funcțiune și care au trecut sub jurisdicția lui²⁷.

La 19 august 1941 când au dat curs Misiunii bisericești din Transnistria, autoritățile românești au găsit aici un teritoriu lipsit de biserici și mănăstiri, de preoți și episcopi. Era o regiune devastată de război, efectele luptelor și ale bombardamentelor fiind amplificate de distrugerile masive provocate de sovietici. Populația de aici era dezorientată, indiferentă și pustiită duhovnicește, din cauza propagandei ateiste și a schismelor din sânul Bisericii²⁸. În acest ținut, bisericile au fost scoase în afara legii și închise de regimul bolșevic, transformate în depozite, magazine, săli de cinematograf, cluburi sau cămine culturale, etc.

La aceeași dată (19 august 1941), N. Smochină, în jurnalul său menționa despre o audiență la mareșalul I. Antonescu în legătură cu recensământul populației de peste Nistru. În aceste mențiuni se relatea că pe aceste teritorii se vorbea o „limbă foarte frumoasă la vorbă și curată”, încât parcă te aflai în mijlocul Moldovei. Tot aici se relatează că, în Transnistria, armata română, atunci când intrase pe aceste teritorii, era întâmpinată cu pâine și sare, cu fericire și cu speranță²⁹.

Mărturii despre viața religioasă din Transnistria în anul 1941

„Viața religioasă dispăruse în vremea celor 23 de ani de *bezbojnicie* („bez”-fără, „bog”-Dumnezeu, adică „fără de Dumnezeu, fără dumnezeire”). Majoritatea satelor ca și orașelor, se vede că avuseseră biserici otodoxe mărețe. Mai toate aceste clădiri de piatră, în formă de cruce, unele cu stâlpi exteriori și cu frumoase nișe și împobobiri de arcade la ferestre și uși, au rămas decapitate de cupole și de crucile lor, devenind niște săli încăpătoare și cu multă lumină. De altare și catapetesme nici pomeneală, la fel nici urmă de pictură bisericească. Locul altarului a fost ridicat peste tot ca de un metru cu un perete de scândură în față; trecerile laterale spre diaconicon și spre jertfelnic s-au acoperit cu uși; aici era chiar scenă de teatru pentru serbări bolșevice, cu perdea spre sală. Interiorul a fost văruiat sau altele au fost vopsite cu verde, împodobit cu stele jidovești, cu texte comsomolice pentru educarea tineretului în ideile comuniste. Într-o biserică, ciocănind varul, ce bucurie am avut când ni s-a

²⁶ *Ibidem*, pp. 76-77.

²⁷ *Ibidem*, p. 81.

²⁸ *Ibidem*, p. 75.

²⁹ Nichita Smochină, *Memorii*, Ediție îngrijită de Vlad Galin-Corini, Editura Academiei Române, București, 2009, p. 451.

arătat dedesubt, destul de clar, chipul Sfântului Ierarh Nicolae. N-a fost vreme liberă să descoperim și alți sfinți sau scene biblice. Nume de preoți încă mai dăinuiau, îndeosebi ale celor buni, evlavioși și miloși, preoți care i-au iubit și s-au ocupat de popor. La nimeni nu s-a aflat cruciuliță sau vreo carte de rugăciuni. Bătrânii și femeile știau cum să-și facă Sfânta Cruce și-și mai aminteau de câte o cântare bisericească, de o slujbă. Ușor își reâmprespătau din datele religioase la botezuri, înmormântări. Când preoții militari săvârșeau Sfânta Liturghie, venea lume, însă nu toată din sat. Lipseau intenționat tinerii de până la 20 de ani, iar chiar dacă participau, se vedea pe fața unora ironia. Copiii mici și elevii din școli erau dezordonati, nu-și făceau semnul crucii și umblau brambura printre închinători. Mult devotament au desfășurat și confesorii noștri militari. Nu doar aveau grijă de trupa lor, le săvârșeau sfințirea apei sau alte slujbe sfințitoare, dar ei au împlinit frumos și o apostolică creștinească, în graiul românesc, ca un prim dar din partea Patriei românești, care-i salvează din cătușele bolșevismului... Să fie atenți preoții, că o greșeală de tact sau o atitudine absurdă de care oamenii sunt sătui, poate răsturna orice ar zidi, iar pe acești nefericiți oameni, însetați de dumnezeiesc, i-ar putea dușmăni împotriva Bisericii și s-ar putea naște secte, erezii și abateri”³⁰.

Pr. Al. Bogdăneț, fost misionar în Transnistria, în urma unor amintiri scrise lăsate, menționa că, „când am intrat pentru prima oară în comuna S. din județul Moghilău, am fost uimit de un lucru: nici un copil, nici un tânăr nu mă saluta, deși toate arătau că sunt preot și că a intrat un om nou în sat”. Era o totală lipsă de atenție față de preoți în general. Acești tineri nu au fost învățați să respecte clericii. Acest aspect putem și să îl înțelegem, dintr-un anumit punct de vedere, știind despre viața și trăirea anti-creștinească impusă. Conducerea comunistă, în 23 ani de conducere anti-religioasă, a lucrat foarte mult asupra tineretului. Se căuta în mod sistematic să se impună tinerilor principii noi, socialiste, lipsite de duh creștin. Tinerii erau noile vlăstare, noile generații ce puteau învăța alte noi generații despre ura care li se impunea, la adresa bisericii și a societății în general. Religia era pentru ei un teren neexplorat, nefind obișnuiți cu practicarea cultului religios. Aportul clerului era de a da totdeauna exemplul unei vieți creștinești adevărate³¹.

Iată ce spune Constantin N. Tomescu, în jurnalul, său despre trista împrejurime a Transnistriei: „... Cât de triste erau satele! Nu vezi o floare, nici în jurul casei, nici în ferestre, ci foarte rar, doar pe câmpii. Bărbații, femeile și copiii erau îmbrăcați prost, fără nici un gust, murdari, haine largi și tăiate, mulți bărbați desculți, toți acoperiți cu șapcă de borfaș, femei în ciubote mari, legate sub fâlcii cu stambe proaste, mai toate grozav de îmbătrânite, chipuri prostituate și masculinizate, iar copiii lipsiți de voiciune nu știu să se joace, căci toți munceau din greu la colhozuri... Sătenii nu prea au idee de vată, de iod, de comprimate sau purgative. Medicul nu a fost de foarte mult timp.

³⁰ Constantin N. Tomescu, „Prin Basarabia și Transnistria”, în *Luminătorul*, nr. 9-12, 1941 (anul LXXIV), pp. 480-481.

³¹ Pr. Al. Bogdăneț, „Tineretul în Transnistria”, în *Transnistria creștină*, anul I, nr. 2, aprilie-iunie, 1942, pp. 43-46.

una dintre primele cercetări detaliate asupra istoriei Bisericii Ortodoxe Române în Basarabia și Transnistria³³.

Boris Buzilă, în „Din istoria vieții bisericești din Basarabia” (1996), abordează cu minuțiozitate organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe din Basarabia, cu accent pe dificultățile generate de regimul sovietic. Lucrarea sa se distinge printr-o amplă documentare arhivistică, evidențiind persecuțiile asupra clerului și eforturile acestuia de a menține tradițiile și credința ortodoxă în fața unui regim ateu și represiv. Asemenea autorului anterior, acesta alocă un capitol separat, în care vorbește și oferă detalii importante despre intensă activitate misionară între Prut și Nistru și în Transnistria. Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului, în cuvântul înainte al lucrării, subliniază importanța lucrării prin numeroasele afirmații cu bogate trimiteri la sursă, conturând astfel un valoros dosar al problemei³⁴.

Protoiereul Ioan Lisnic, în „Mitropolitul Visarion Puiu: Viața și opera sa bisericească” (2010), analizează rolul central al mitropolitului în cadrul Misiunii Ortodoxe din Transnistria, desfășurate sub administrația românească din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Prot. Lisnic oferă detalii despre eforturile mitropolitului de a reorganiza viața religioasă în teritoriile recuperate temporar de România, insistând asupra dimensiunii pastorale și sociale a activității acestuia³⁵.

În aceeași linie de cercetare, Veaceslav Ciorbă, în „Biserica Ortodoxă din Basarabia și Transnistria (1940-2010)” (2011), propune o analiză amplă a transformărilor suferite sub regimurile politice succesive. Studiul său este remarcabil prin abordarea diacronică a fenomenului religios, oferind o perspectivă comparativă asupra perioadelor de persecuție și de relativă libertate religioasă. Aceasta se mai remarcă printr-o abordare istoriografică sistematică și bine documentată asupra evoluției instituțiilor ecleziastice din acest spațiu marcat de schimbări geopolitice. Autorul pune în evidență nu doar persecuțiile la care a fost supusă Biserica Ortodoxă sub regimurile sovietic și comunist, ci și strategiile de supraviețuire și adaptare pe care clerul și credincioșii le-au adoptat în fața presiunilor ideologice și politice.

O contribuție importantă a lucrării este analiza detaliată a restaurării structurilor bisericești după 1991, odată cu destrămarea Uniunii Sovietice și renașterea identității naționale în Republica Moldova. Ciorbă evidențiază rivalitățile dintre Mitropolia Chișinăului, subordonată Patriarhiei Moscovei, și Mitropolia Basarabiei, aflată sub jurisdicția Patriarhiei Române, un subiect esențial în dinamica religioasă contemporană din regiune. Printr-o amplă cercetare arhivistică și o perspectivă comparativă asupra diferitelor etape istorice, autorul oferă o înțelegere nuanțată asupra

³³ Pr. Prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993.

³⁴ Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, Editura Fundației Culturale Române – Editura Știința Chișinău, București-Chișinău, 1996.

³⁵ Protoiereu Ioan Lisnic, *Mitropolitul Visarion Puiu: Viața și opera sa bisericească*, Editura Labirint, Chișinău, 2010.

modului în care Biserica Ortodoxă a influențat și a fost influențată de evenimentele politice din Basarabia și Transnistria. De asemenea, Ciorbă examinează implicarea Bisericii în menținerea coeziunii sociale și culturale a comunităților românești din aceste teritorii, reliefând rolul clerului în educația religioasă, în păstrarea tradițiilor și în rezistența identitară în fața politicilor de deznaționalizare. Astfel, lucrarea sa se constituie într-un reper fundamental pentru cei interesați de istoria religioasă a regiunii, oferind o imagine de ansamblu asupra unui subiect adesea trecut cu vederea în studiile istorice generale³⁶.

Vadim Guzun aduce un aport inestimabil la elucidarea represiunilor împotriva clericilor și a credincioșilor români în volumele sale succesive: „Alexandru Smochină. Memoriile unui subprefect român în Transnistria” (2014), „Problema Transnistreană. Trecerea Nistrului și repatrierea românilor din Uniunea Sovietică” (2015) și „Români condamnați în URSS: ordonanțe ale securității sovietice în arhivele din Odesa” (2020). Aceste lucrări, bazate pe documente inedite de arhivă, detaliază suferințele prin care a trecut Biserica Ortodoxă Română și comunitățile românești în fața represaliilor sovietice³⁷³⁸³⁹.

Voicu Marin, în cele II volume ale sale, intitulate „Transnistria 1941-1944. Adevărul din testimonii. Viața sub guvernământ românesc” (2024), oferă o perspectivă autentică asupra realităților din Transnistria în timpul administrației românești. Studiul său se bazează pe mărturii și surse primare, clarificând aspecte controversate legate de activitatea religioasă și de relațiile dintre Biserică și autoritățile române.⁴⁰ Complementar, Ioan Lisnic, în volumul său recent „Деятельность митрополита Виссариона Пую...” (2025), aduce în atenție impactul Misiunii Ortodoxe asupra comunității locale, prin prisma studiului amănunțit a revistei „Molva”⁴¹.

Lucrarea scrisă de Bejan Vlad și Căpreanu Ioan se concentrează pe studiul și explorarea istoriei situației comunității românești din regiunea Transnistria. Această regiune, situată în partea de est a Moldovei, a fost martora unor evenimente istorice dramatice, cum ar fi ocupația sovietică și pogromurile din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Autorii analizează diverse aspecte, inclusiv contextul istoric al regiunii, ocupația sovietică și evenimentele dramatice din timpul Războiului, cum ar fi

³⁶ Veaceslav Ciorbă, *Biserica Ortodoxă din Basarabia și Transnistria (1940-2010)*, Editura Pontos, Chișinău, 2011.

³⁷ Vadim Guzun, *Alexandru Smochină. Memoriile unui subprefect român în Transnistria*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014.

³⁸ Idem, *Problema Transnistreană. Trecerea Nistrului și repatrierea românilor din Uniunea Sovietică: documente de politică internă și externă, 1941-1944*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015.

³⁹ Idem, *Români condamnați în URSS: ordonanțe ale securității sovietice în arhivele din Odesa, 1930-1949*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2020.

⁴⁰ Voicu Marin, *Transnistria 1941-1944. Adevărul din testimonii. Viața sub guvernământ românesc*, Volumele I și II, Editura Militară, București, 2024.

⁴¹ Протоиерей Иоанн Лисник, *ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МИТРОПОЛИТА ВИССАРИОНА ПОЮ*, Глава Православной Миссии в Транснистрии, отраженной на страницах одесской газеты „Молва” - Сборник статей, Editura Stef, Iași, 2025.

pogromurile și deportările. De asemenea, cartea examinează identitatea culturală și lingvistică a românilor din Transnistria, influențele istorice asupra comunității și provocările contemporane cu care se confruntă această populație. Este o lucrare importantă pentru înțelegerea mai profundă a istoriei și a realităților sociale ale românilor din această regiune⁴².

O analiză detaliată a conflictului din regiunea Transnistria și a stării de congelare a acestuia ne-o prezintă Corneliu Filip în lucrarea sa. Autorul investighează multiplele aspecte ale acestui conflict, inclusiv originile sale, evoluția sa de-a lungul timpului și impactul asupra regiunii și a relațiilor internaționale. Printre aspectele tratate în lucrare se numără: despre originea și contextul conflictului, unde autorul explorează factorii istorici, sociali și politici care au contribuit la apariția și escaladarea conflictului în regiunea Transnistria, inclusiv moștenirea istorică a zonei și tensiunile interetnice și geopolitice; evoluția conflictului, care urmărește evoluția lui de-a lungul deceniilor, de la declanșarea sa inițială până în prezent, evidențiind momentele cheie, cum ar fi conflictele armate și eforturile de mediere și rezolvare a acestora; implicațiile umanitare și socio-economice, unde se analizează impactul conflictului asupra populației locale din Transnistria, inclusiv consecințele umanitare, sociale, religioase și economice ale stării de conflict înghețat asupra comunității; dimensiunea internațională a conflictului, unde se examinează implicarea și poziția diferitelor state și organizații internaționale în legătură cu conflictul din Transnistria, inclusiv eforturile de mediere și rezolvare a acestuia, și în final, perspectivele pentru soluționarea conflictului, incluzând propuneri, opțiuni și perspective pentru soluționarea conflictului și pentru stabilizarea regiunii, inclusiv abordări diplomatice, politice, religioase și sociale⁴³.

Scrierea ce explorează în profunzime istoria, cultura și identitatea românilor din regiunile Basarabia și Transnistria, este cea a autorilor Popa Ioan și Luiza. Aceasta este o lucrare amplă care abordează multiple aspecte ale prezenței românești în aceste teritorii și a relațiilor lor cu mediul înconjurător. Autorii analizează istoria Basarabiei și Transnistriei, începând de la perioada medievală și până în prezent, evidențiind evenimentele și schimbările care au influențat evoluția acestor teritorii. Lucrarea mai examinează identitatea culturală și lingvistică a românilor din aceste teritorii, inclusiv influențele culturale și evoluția limbii române în aceste regiuni. Relațiile dintre români și alte grupuri etnice din regiune, dinamica interetnică și interculturală, problemele și provocările contemporane cu care se confruntă românii, precum și perspectivele lor asupra viitorului acestor regiuni sunt câteva din aspectele pe care le tratează această lucrare amplă. Prin bogăția ei informativă, lucrarea oferă o perspectivă cuprinzătoare și detaliată asupra prezenței și evoluției românilor în regiunile Basarabia și Transnistria,

⁴² Bejan Vlad, Căpreanu Ioan, *Românii din Transnistria. Realități istorice și contemporane*, Editura „Terra Nostra”, Iași, 2003.

⁴³ Corneliu Filip, *Dosarul Transnistria (istoria unui „conflict înghețat”)*, Editura TIMPUL, Iași, 2011.

fiind utilă pentru înțelegerea mai profundă a istoriei și a realităților actuale ale acestor pământuri⁴⁴.

Astfel, cei câțiva autori menționați, împreună cu lucrările lor, subliniază faptul că istoriografia dedicată Misiunii Ortodoxe din Basarabia și Transnistria constituie un ansamblu de studii riguroase, menite să reconstituie complexitatea fenomenului religios în acest spațiu. Lucrările menționate contribuie la clarificarea rolului esențial jucat de Biserica Ortodoxă Română în apărarea identității naționale și a valorilor spirituale într-un context istoric marcat de instabilitate și presiuni externe. Studiul și analiza sursele istorice ne ajută să dezvoltăm o conștiință istorică și să înțelegem impactul trecutului asupra prezentului. Ele ne ajută să învățăm din experiența trecutului și să tragem învățăminte pentru viitor. În ansamblu, sursele istorice și istoriografice sunt fundamentale pentru construirea cunoașterii istorice și pentru înțelegerea profundă a trecutului nostru. Ele ne permit să explorăm și să interpretăm lumea în care trăim în contextul său istoric și să ne formăm o perspectivă mai cuprinzătoare asupra vieții și societății umane.

Concluzii

Studiul de față a urmărit o analiză critică a istoriografiei privitoare la misiunea Bisericii Ortodoxe Române în Transnistria, în perioada 1941–1944 – un episod istoric delicat, dar esențial pentru înțelegerea profundă a modului în care Biserica a reacționat și a acționat într-un context de criză identitară, morală și spirituală, generată de regimul ateu sovietic și de devastările războiului. Din cele cercetate reiese cu claritate faptul că Transnistria, înainte de intervenția misionară a Bisericii, era un teritoriu marcat de o profundă pustiire spirituală, o regiune în care bisericile fuseseră distruse sau profanate, clerul prigonit sau deportat, iar credincioșii – mai ales tinerii – erau complet înstrăinați de valorile creștine. Mărturiile contemporane ale celor care au trecut Nistrul la acea vreme – Constantin N. Tomescu, Pr. Al. Bogdăneț sau confesorii militari – descriu o societate în derivă, cu comunități mutilate duhovnicește și cultural, lipsite de repere religioase și morale. Această realitate sumbră accentuează importanța și urgența acțiunii Bisericii în aceste teritorii.

În fața acestui vid spiritual, Misiunea Ortodoxă Română a fost concepută nu doar ca o prezență instituțională, ci ca un efort susținut de restaurare a vieții religioase, de reevangelizare și de reafirmare a identității românești. Istoriografia postcomunistă a reușit să recupereze, parțial, amploarea și însemnătatea acestei misiuni. Autori precum Mircea Păcurariu, Boris Buzilă, Ioan Lisnic, Veaceslav Ciorbă, Vadim Guzun și Voicu Marin – fiecare în registre și metode diferite – au documentat riguros eforturile depuse de clerul român în Transnistria, insistând asupra laturii pastorale, educative și sociale a acestei implicări.

⁴⁴ Popa Ioan, Popa Luiza, *Românii, Basarabia și Transnistria*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2009.

Din analiza acestor lucrări, se observă că misiunea ortodoxă a fost, în esența sa, o formă de rezistență culturală și spirituală în fața unui regim ideologic care căutase anihilarea credinței. Clericii trimiși peste Nistru au fost nu doar restauratori ai locașurilor sfinte, ci și mentori ai unei populații debusolate, însetate de Dumnezeu, dar formată în spiritul unei ateizări forțate. În același timp, trebuie recunoscut că această misiune a fost sprijinită de statul român, ceea ce determină o analiză nuanțată a raporturilor dintre Biserică și autoritate politică în timpul războiului. Ceea ce reiese din istoriografia recentă este că activitatea Bisericii nu poate fi redusă la un simplu instrument de propagandă al regimului antonescian, așa cum a fost prezentată în discursul ideologizat al perioadei comuniste, ci trebuie înțeleasă ca un răspuns concret, cu profundă încărcătură pastorală, la o situație de colaps spiritual.

Dincolo de controversese și dificultățile metodologice pe care le presupune studiul acestei perioade, concluzia este limpede: Misiunea Ortodoxă Română în Transnistria reprezintă un episod important și complex al istoriei Bisericii Ortodoxe Române, care merită o revalorizare onestă, documentată și contextualizată. Ea demonstrează că Biserica a rămas fidelă chemării sale de a fi sprijin și lumină pentru cei aflați în întunericul istoric, chiar și în cele mai potrivnice circumstanțe. Din perspectiva surselor prezentate, Misiunea a fost o operă de reconstrucție, o mărturie de credință și o expresie concretă a filantropiei și a misiunii pastorale în vremuri de restriște. Astfel, cercetarea acestui subiect, chiar dacă nu este lipsită de dificultăți, contribuie la o mai bună înțelegere a rolului Bisericii Ortodoxe în păstrarea identității naționale și religioase a românilor din spațiile dintre Prut, Nistru și Bug și ne reamintește că memoria istorică trebuie însoțită întotdeauna de discernământ, rigoare și curajul de a restitui adevărul istoric în toată complexitatea sa.